Yirminci yüzyılda gelişen, teknolojiyi ve tüketici yeğlemelerini verili kabul edip, toplumu tüketicilerin yarar, firmaların kâr en-çoklaştırmasıyla açıklamaya kalkışan iktisat kuramları sermayedarlık yanılsamasını yaygınlaştırma ideolojik etkisi dışında fuzûlidir. Bu kuramlara göre, "tekel gücü" olmadığı sürece, tüm olağandışı kârlar rekabetle elenir ve firmalar sıfır olağandışı kârla çalışır. Tekel gücüyle kasıt firma malının fiyatını artırdığında satılan mal miktarı azalsa bile satışlardan elde edilen paranın[1] eksilmemesi ya da bu para eksilirken üretimin düşürülmesinden dolayı maliyetteki azalmanın daha çok olması durumunun mümkün olduğu bir fiyat aralığının bulunmasıdır. Hâl böyle olunca, kârı sıfır yapacak bir yüksek sunum miktarından başlandığında, sunumu kısarak kârı artırmak mümkün olacaktır. Bu da firmanın olağandışı kâr elde etmesini sağlayacaktır.

Yirminci yüzyılın ana-akım iktisadı, ondokuzuncu yüzyılda yaşamış Cournot'nun yazdıklarına dayanarak rekabetin nasıl kârı azalttığını gösterir. Diyelim ki, bir baklavacı iki oğluna kâr eden Özbaklavacıoğlu adlı bir baklavacı dükkânı bırakıp göçer. Özbaklavacıoğlu oniki tepsi baklava ürettiğinde kârı en-çoklaşmaktadır. Tepsi maliyeti 20 mTL'dir[2] ve oniki tepsiyi tepsisi 32 mTL'ye satıp[3] toplam 144 mTL kâr ediyordur. Ancak çocuklar anlaşamazlar ve büyük oğlan küçüğe "ne hâlin varsa gör," deyip kapıyı vurup çıkar ve hemen yanında Hasbaklavacıoğlu adlı yeni bir dükkân açar. Dükkânı açtığı ilk gün kaç tepsi baklava yapmalıdır? Kardeşinin 12 tepsi ürettiğini, yani piyasada hâli hazırda 12 tepsi baklava bulunduğunu biliyordur, kârını en-çoklaştırmak için 6 tepsi üretme kararı alır. Sabah yan yana duran iki dükkânda toplam 18 tepsi bulunacaktır. Kimsenin elinde satılmamış baklava kalmaması ama elde edilecek en fazla kârın elde edilmesi için fiyatın 26 mTL'ye düşmesi gerekir. Bu durumda küçük kardeş 72 mTL ve büyük kardeş 36 mTL kâr edecektir. Büyük kardeş hâlinden memnundur. Kardeşi 12 tepsi ürettiği sürece elde edebileceği en fazla kâr bu kadardır. Ancak büyük kardeş 6 tepsi üretiyorsa küçük kardeş kârını 72 mTL'nin üzerine çıkarabilir. Bunun için üretimi 9 tepsiye düşürmesi gerekir. Üretimi 9 tepsiye düşürdüğü gün, toplam baklava arzı azaldığı için fiyat yükselecek ve 29 mTL olacaktır. Bu durumda kârlar sırasıyla 81 mTL ve 54 mTL olacaktır. Ancak bu sefer de büyük kardeş fiyat düşüşünü göze alıp üretimi 8 tepsiye çıkarırsa, fiyat 27 mTL olacaktır ve kârı 56 mTL.'ye çıkacaktır.

Küçük kardeş şimdi 63 mTL'ye düşmüş olan kârını ürettiği baklavayı bir tepsi azaltarak ve fiyatın 28 mTL'ye çıkmasına neden olarak 64 mTL'ye çıkarabilir. Bu fiyat artışından diğer kardeş de yararlanacak ve onun da kârı 64 mTL olacaktır. Bu aşamadan sonra, diğer kardeşin ürettiğini veri aldığında herhangi bir kardeşin üretimi artırması ya da azaltması kârını artıramayacaktır. Yani iki kardeş de 8'er tepsi üretip, 28 mTL'den satıp, 64 mTL kâr edeceklerdir. Başlangıçta, birbirlerinden ayrılmayıp, kârı fiftififti*[4] bölüşüp 72 mTL kâr edecekleri yerde rekabetten sonra kardeş başı 64 mTL kâr eder duruma gelmişlerdir. Tekelin bölünüp böyle ikili bir rekabetin ortaya çıkma durumu Cournot'ya atfen "Cournot duopolü" olarak adlandırılır.

Tabiî ki, yaşam bu denli masumane değildir, ancak Cournot duopolu anlatısı piyasa gücü üzerine düşünmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu anlatıda açıkça görülen ve yaşantıyla da uyumlu olan, "tekel gücü"nün tekelin ortadan kalkmasından sonra da bulunması, "tekel gücü" diye adlandırılana neden olanın "iktisat-dışı" olduğu düşünülen bir şey olması ve sermayedarlar arası rekabetin sermayedarlara zarar vermesi gibi sonuçları vardır. Baklavacı örneğini dikkatli biçimde inceleyenler göreceklerdir ki, "tekel gücü" olarak adlandırılan ve kâr edilmesini sağlayan, sermayedarların yetenekleri değil, bu baklavacının baklavalarıyla diğerleri arasında (örneğin damak tadı bakımından ki kolaylıkla diğer baklavacılar tarafından da ulaşılabilir, ya da baba baklavacıya duyulan sempatiyle) bir fark bulup bunlara prim verenlerdir. "Tekel gücü", bu güce sahip olanın yaptıklarıyla piyasayı etkileme gücü olarak ortaya çıkmakla birlikte, gücün kaynağı olmamasına karşın öyleymiş gibi gözüken öğelerden yalnızca biriyle (tekel) adlandırılması yerine onu neyin yarattığı ya da etkilediğiyle adlandırılması, çağrışımları yalınlaştırıp netleştirici olacaktır; dolayısıyla "tekel gücü" yerine "piyasa gücü" teriminin kullanılması uygundur.

Piyasa gücü nasıl oluşur? Basit bir örnek liyâkata dayalı yasal düzenlemelerdir. Örneğin, bir ülkede taahhüt işi yapmak için o ülkede en az belli bir süredir ve en az belli bir ölçüde taahhüt işi yapmış olmak yasal olarak zorunlu olsun. Yasa uygulanabiliyorsa ancak hâlihazırda taahhüt işi yapmaya yeterliliği olanlar layık bulunacak ve başka hiç bir firma bu piyasaya giriş yapamayacaktır. Yapılarının yüzde altmış-yetmişinin yasal yeterlilik

belgelerinin eksik olduğu bir şehirde yaşayan birinin yasanın nasıl uygulanacağını düşünmesi normaldir. Bununla birlikte, "yasaların bazen uygulanıp bazen uygulanmaması" birkaç ülkeye, birkaç döneme özgü değildir, yasaların bulunduğu her yerde ve her zaman gözlenir. Öyleyse, yasaların nasıl gündeme gelip çıkarıldığının yanı sıra, nasıl uygulandığı da sorulmalıdır. Bu soru yasaların uygulandığı bazenlerin belli koşullara karşılık gelip gelmediğine bakılarak; ya da, —yasalar uygulandığı varsayımıyla— hangi sonuçları doğurduğu incelenerek yanıtlanabilir. Yasama, yasaların uygulanma koşulları ve sonuçları karmaşık bir iktidarın ve zorun olmasını gerektirir. Kâr piyasa gücüne, sermaye de kâra dayandığına göre, sermaye yasal ya da yasal olmayan iktidar ve zora dayanır gözükür.[5] Piyasa gücünün yasal düzen içinde nasıl yaratılıp, güçlendirilip, korunduğunun en çarpıcı örneklerini anti-tröst ya da rekabet yasaları oluşturur. Bu yasalar, hâlihazırda piyasa gücü bulunan sermayedarlar tarafından geliştirilir ve sair kesimden heyecan ve sevinç dolu bir biçimde destek alınarak çıkarılır. Bu yasalar öyle düzenlenir ki, tetikleyici mekanizma, yani bir aykırılığın nasıl farkına varılacağı ve hangi süreçlerden geçilerek uygulanmaya geçileceğini belirleyen kurallar ve *escape clause*lar*[6] öyle düzenlenir ki, hâlihazırdaki sermayedarlara ya hiç dokunmaz ya da uygulanması bu sermayedarların birbiriyle barışçıl yoldan kapışmalarının aracı olur.

Bir iktisat hocası verdiği bir doktora dersinde "rasyonellik varsayımı kaldırıldığında, her şey olabilir, dolayısıyla bunun kuramı olamaz" mealinden bir şeyler söylemişti. Haklıdır, ussallık varsayımının bırakılması, öncüllerinin hepsi yaşananla uyumsuz olmasına karşın, zekâsı kuşku götürmez iktisatçıları şaşmaz savunucuları kıldığı, hoş kurgulanmış, uydurma, yirminci yüzyılın ana-akım iktisat kuramlarının abesliğini ortaya çıkarır; ancak hemen, başarısı kendi kendisini gereksiz kılacak koşulların oluşmasını sağlamak olacak bir iktisadın kapısını açar.

Baklavacının oğlu, ağabeyi ayrılıp 6 tepsi üretmeye başladığında kâr hesabı yapmayıp, sermayeci usa aykırı biçimde, "ya, daha önce 12 tepsi üretirdik, altısı onun hakkı, altısı benim" biçiminde "salakça" bir karar alsa ve ağabeyi de aynı "salaklık"la 6 tepsi üretmeye devam etse, ikisinin de kârı ussal davrandıklarından daha fazla olur ve kâr toplamda en

çoklaşır. Burada piyasa gücü sermayeci usa uygun olarak değil aykırı olarak davranıldığında oluşur ve gelişir. Benzer biçimde piyasa gücünün zayıflaması sermayedarlar dışında kalanların sermayeci usa aykırı davranmalarıyla mümkün olabilir.

Her aşamada iki adım geri, bir adım ileri gidilen bir süreçte, yüzüncü aşamada yüz adım geri düşülmesine karşın, "ileriye yüz adım atıldı" denebilir. Piyasanın savunucuları yalnızca bu ileri yüz adımı sayarlar: Rasyonel davranılırsa, yüz adım ileri gidilecektir. Piyasaya güvenip hep ilerlerken gerileyenlerin hikayesi genellikle bu formata uyar. Bunu aşmanın yolu toplumsallığın farkına varmaktır: Biz bir adım geri attığımızda diğerlerinin yaptığı (yani bizim yaptığımız) bizi iki adım ileri götürecektir; ya da ileri bir adım atılmadığı zaman iki adım gerilemekten kurtulunacaktır. Örneğin, zaten kendini bu konuda güvenceye almış sermayedarları hiç etkilemeyecek, yalnızca yeni girişimcilerin piyasaya girişini zorlaştıracak, yani sermayedarların piyasa gücünün törpüleyicilerinin önüne engel olarak çıkacak bir "işgüvencesi yasası"nın emekçilerin ülke çapında birlikteliğinin bir ürünü olmayıp,*[7] kendini bilmez, işgüzar sendika liderlerinin, "sermayenin temsilcileri"nin sözde direnişleri bir yana bırakıldığında hiç bir dirençle karşılaşmamalarına karşın yılmaz tavırları ve cengâverce mücadeleleri sonucu elde edilmesi, ülkede işsizliği artıracak, hâlihazırdaki ve oluşacak işsizliğin azaltılmasını zorlaştıracak, ücretler üzerinde güçlü bir baskı yaratacak, mevcut piyasa gücünü, dolayısıyla sömürüyü katmerleştirecektir.[8]

Notlar

1. "Türkçenin birçok hoşluğundan biri midir nedir, "income" ("inkam" olarak okunabilir) ve "revenue"nün ("revenü" olarak okunabilir) ikisi de "gelir" sözcüğüyle karşılanır. İktisat yazınında "revenue" satışlardan firmanın kasasına giren para, "income" hane halkının cebine giren para olarak kullanılır. "Income" köken bakımından İngilizce "içeri gelme", "revenue" Fransızca "geri dönen" anlamlarına gelir ve İngilizcede "revenue"nün hazine geliri olmasıyla ilgili özel anlamı dışında aynı sözlük anlamını taşırlar. Türkçenin bu hoşluğu sermayedarlık yanılsamasının yaygınlaşmasını biraz daha kolaylaştırır.

2. “mTL” milyon Türk Lirası’nın kısaltması olarak kullanılıyor.
3. Riyaziyeperverler için belirtmek gerekirse, “fiyat=44-miktar” biçiminde bir talep fonksiyonu varsayılmıştır.
4. “fiftififti” (fifty-fifty) İngilizce “yarı yarıya” anlamına gelen bir ibaredir. Şimdilerde Türkçede sıkça kullanıldığına şahit olunmaktadır.
5. Bu bölümün bundan sonraki yazılarında tartışıldığı üzere, sermaye, iktidar ve zorlama birer süreç olarak düşünüldüklerinde, üçünün biri diğerine dayanmaz, üçü de birdir.
6. “Eskeyp klos” olarak okunabilecek bu İngilizce terimin sözcük anlamı “kaçamak tümcesi”dir ve hangi koşullarda genel kuralın uygulanmayacağını belirleyen önermeler olarak yorumlanabilir.
7. Emekçilerin ülke çapında birlikteliğinin bir ürünü olmaması bu yasanın uygulanmasının emekçilerin birlikteliğinin güvencesinde olmadığı anlamına gelir ve bu konuda mevcut zor, iktidar ve sermaye zayıflatılamadan tamamen mevcut egemenlerin inayetine kalınmış olunur.
8. Uyarılması gerekir ki, bu tümce böyle bir yasal talepte bulunulmamalıdır anlamına gelmez. Talep edilecekse emekçilerin birliği tarafından talep edilmelidir. Emperyalist bir saldırının başta medyatik projeler olmak üzere uygun projelerinde kendisine yer bulmaya uğraşmaktansa, öncelikle, bu birliğin sağlanması için çalışmak gerekir.